

070831 - artikel voor Co-Ops boek - Michiel de Lange

[I]f we look closely enough--if, in other words, the cartographical scale of our examination be sufficiently large--the entire earth appears as an immense patchwork of miniature terrae incognitae. Even if an area were to be minutely mapped and studied by an army of microgeographers, much about its geography would always remain unknown, and, hence, if there is no terra incognita today in an absolute sense, so also no terra is absolutely cognita.

...

Geosophy... is the study of geographical knowledge from any or all points of view. To geography what historiography is to history, it deals with the nature and expression of geographical knowledge both past and present.... Thus it extends far beyond the core area of scientific geographical knowledge or of geographical knowledge as otherwise systematized by geographers. Taking into account the whole peripheral realm, it covers the geographical ideas, both true and false, of all manner of people--not only geographers, but farmers and fishermen, business executives and poets, novelists and painters, Bedouins and Hottentots--and for this reason it necessarily has to do in large degree with subjective conceptions.
(John K. Wright *Terrae Incognitae: The Place of Imagination in Geography*, 1947)

Introductie

In november/december 2006 heeft het projectteam van NomadicMILK, bestaande uit kunstenaar Esther Polak, techniekfilosoof Michiel de Lange, en cultureel antropoloog Ab Drent, een maand lang in Nigeria gereisd. Met deze veldwerkreis wilden wij verkennen in hoeverre de ideeën die wij aanvankelijk hadden overeenstemden met de werkelijkheid die wij aantreffen, of de plannen voor het project uitvoerbaar zouden zijn, en om alvast zoveel mogelijk contacten te leggen met mensen ter plaatse. Dit was de eerste fase van het NomadicMILK project. Tijdens het schrijven van dit hoofdstuk is het project nog volop bezig met de voorbereidingen voor fase 2: het daadwerkelijke uitvoeren van het projectvoorstel dat mede op basis van de veldwerkreis is gemaakt. De derde fase zal bestaan uit de uiteindelijke presentatie van het project op diverse locaties.

In dit hoofdstuk bespreek ik een aantal centrale thema's die ten grondslag liggen aan NomadicMILK: mobiliteit, nomadisme en technologische mediatie. Ik probeer hierbij steeds de theoretische perspectieven en reflecties te verbinden met onze ervaringen tijdens de veldwerkreis.

Mobiliteit

Mobiliteit is een centraal thema in NomadicMILK. In navolging van sociaal geograaf Tim Cresswell (2006: 2-3) wil ik mobiliteit opvatten als betekenisvolle beweging. Hoewel mobiliteit meestal wordt begrepen als de mogelijkheid voor beweging, kan mobiliteit net zo goed gevormd worden door allerlei beperkingen. In de klassieke visie op ruimte en plaats, die teruggaat tot de Griekse filosofie, is ruimte een abstracte grootheid, een soort lege doos. Wanneer mensen hierbinnen betekenisvolle posities creëren en innemen, ontstaan plaatsen. Plaats in deze visie is “beleefde ruimte”. Filosoof De Certeau draait dit om. Volgens hem is ruimte geen abstractie maar juist zeer persoonlijk en geconstrueerd. Ruimte, zo stelt hij, is “practiced place” (1984: 117). Door te bewegen, scheppen mensen uit vooraf gedefinieerde (“geproduceerde”) plaatsen nieuwe ruimtes voor zichzelf. De Certeau geeft het voorbeeld van wandelen door de stad, een activiteit die hij ziet als mogelijk subversief op het moment dat mensen *tactieken* ontwikkelen om zich te bewegen zoals zij dat willen en ingaan tegen de van hogerhand opgelegde *strategieën* om ruimtegebruik voor te schrijven. Mobiliteit is aldus een manier om ruimte te creëren voor de ontwikkeling, beleving en expressie van identiteiten. Eén van de vragen in NomadicMILK is hoe mobiliteit een rol speelt in de (economische) identiteiten van de deelnemers, zowel Fulani als Peak Milk transporteurs.

Op welke manier komt mobiliteit naar voren in NomadicMILK? Socioloog John Urry maakt een onderscheid tussen vier soorten mobiliteiten (2000: 49-76). Hoewel deze vormen van mobiliteit in praktijk moeilijk van elkaar te scheiden zijn, probeer ik dit analytische onderscheid toe te passen op onze ervaringen tot nu toe met Fulani en Peak Milk distributeurs.

De eerste soort mobiliteit die Urry onderscheidt is de fysieke beweging van producten. De mobiliteit van melk vormt de “witte draad” door het project. De producten van zowel de Fulani (verse melk en *nonno*, een soort yoghurt) als van Peak (gecondenseerde melk in blikjes en melkpoeder in zakjes) zijn in feite een tijdelijke vorm in een keten van producten en menselijke structuren. Aan de kant van de Fulani vindt de melk zijn oorsprong in de bewegingen van de grazende koeien en herders. Esther legde uit aan Fulani families die wij op veldwerk ontmoetten dat in Nederland het voer naar de koeien wordt gebracht, terwijl in Nigeria de koeien naar het voer gebracht worden. Ook andere productmobiliteiten zijn onderdeel van deze keten. Wanneer de eigenaar van een kudde wil weten hoe het met zijn koeien gaat die 15 dagreizen verderop zijn, stuurt hij, volgens de zoon van een van de Fulani families met wie wij contact hadden gelegd, iemand

eropuit met de motor. Deze worden meestal geïmporteerd uit China. Steeds vaker ook gebruiken Fulani volgens hem hiervoor ook mobiele telefoons, uit Europa of Azië. Een andere vorm van productmobiliteit is de reis die de medicijnen maken die aan het vee toegediend worden. De Fulanimelk wordt meestal in de vorm van *nonno* door de vrouwen in kalebassen naar lokale markten gebracht. De *nonno* wordt vaak ter plaatse opgegeten. Er zijn ook mensen die verse melk van Fulani kopen en meenemen naar huis.

Aan de kant van Peak Milk bestaat de keten uit de melk van koeien uit Polen, Nieuw-Zeeland of Nederland die in poedervorm op de wereldmarkt wordt aangeboden, naar de haven van Lagos in Nigeria verscheept wordt, in de Peak fabriek in Ikeja, Lagos wordt verwerkt tot gecondenseerde melk of poedermelk. In de fabriek maakt de melk en het verpakkingsmateriaal een reis over de lopende band langs de verschillende productiestadia van grondstof tot eindproduct. Vervolgens brengen grote trucks de blikjes en zakjes naar grote distributiecentra in het hele land. Met kleinere trucks wordt Peak naar kleinere distributiecentra vervoerd. Van hieruit gaan de producten naar de groothandelaren. Middelgrote handelaren komen hier hele dozen ophalen. Kleine handelaars betrekken van hen vervolgens kleine partijen (enkele blikjes). Klanten kopen Peak meestal per blikje of zakje. De melk wordt meestal genuttigd in thee, thuis of in theestalletjes langs de weg. Ten slotte vinden de gebruikte blikjes van Peak Milk vaak een tweede leven. Ze worden soms gerecycled, maar ook vaak als huishoudelijke items (opbergblik, kookblik) gebruikt of misschien ook als kinderspeelgoed.

Ten tweede is er de fysieke mobiliteit van de mensen die betrokken zijn bij de beide melkeconomieën. Aan de kant van de Fulani de herders die de koeien van weidegrond naar weidegrond brengen Dit zijn patronen die variëren van een dagelijks rondje tot soms tochten van vele maanden tijdens seizoenswisselingen. Ook reizen de herders soms om op zoek te gaan naar medicijnen, al komen zij volgen een veearts die wij ontmoetten vaak terug met nep-medicijnen. Veeartsen komen naar de herders en hun kuddes toe om de koeien in te enten. Fulani-vrouwen brengen de melk naar lokale markten. Klanten reizen naar lokale markten om daar inkopen te doen. Aan de kant van Peak is er wederom een keten van betrokkenen die fysiek mobiel zijn. Tijdens onze veldwerkreis ontmoetten wij de havenmeester in Apappa Harbor in Lagos, truckers die de grondstoffen van de haven naar de Peak fabriek in Ikeja brengen, werkers die de machines in de fabriek bedienen, truckers die de eindproducten vervoeren, groothandelaren, tussenhandelaren, verkopers en klanten. Een vorm van fysieke mobiliteit is die van het NomadicMILK projectteam zelf, dat probeert de

verschillende vormen van mobiliteit in kaart te brengen. Het project besteedt in een “making of” film aandacht aan de manier waarop NomadicMILK tot stand komt en wat voor mobiliteitspatronen hiervoor nodig zijn.

Virtuele mobiliteit vindt plaats binnen een min of meer gesloten ‘systeem’. Hoewel Urry vooral doelt op niet-fysieke vormen van beweging binnen het digitale domein van het internet, denk ik dat dit idee van virtuele mobiliteit ook hier zinvol toepasbaar is. De traditionele nomadische leefwijze van de Fulani zou je ‘systeem’ kunnen noemen waarbinnen mobiliteit een belangrijke overlevingsstrategie vormt. Dit is echter een dynamisch systeem dat openstaat voor veranderingen, zoals het gebruik van nieuwe transport- en communicatietechnologieën. Daarnaast zijn er invloeden van buitenaf die het systeem doen veranderen. Bevolkingsdruk, sedentarische, klimaatveranderingen, etnische spanningen, politiek en juridische veranderingen beïnvloeden de nomadische patronen van de Fulani. Deze virtuele vorm van mobiliteit kan ook toegepast worden op de Peak Milk distributeurs. Hoewel de producten van Peak lokaal zijn, opereert Peak binnen een globale markt waarin melk van overal ter wereld vandaan komt. Net als de Fulani herders moet ook Peak z'n systeem aanpassen aan veranderende omstandigheden. NomadicMILK maakt deze beide ‘virtuele economische systemen’ van traditioneel nomadisme en van globaal nomadisme zichtbaar door ze naast elkaar te zetten in hun lokale context in Nigeria. Ik meen dat het nuttig is om het idee van virtuele mobiliteit toe te passen op deze bewegende systemen omdat het laat zien dat een nomadische levenswijze als een economisch systeem zelf ook voortdurend verandert. Een aspect van NomadicMILK is om deze veranderlijkheid van ‘nomadisme’ te verbeelden.

Ten slotte de imaginaire mobiliteit, ongetwijfeld de meest ongrijpbare van alle vormen van mobiliteit. Dit is het punt waarop de toeschouwers van het project zelf participanten worden in de mobiliteitspatronen die NomadicMILK wil verbeelden. In de presentatie van het project speelt beweging van de toeschouwers een belangrijke rol. De toeschouwer maakt een imaginaire reis langs de leefwijzen van Fulani en Peak Milk distributeurs. In de uiteindelijke presentatie van het project in een museale setting worden toeschouwers uitgenodigd om een deel van de route van de participanten na te lopen die op schaal door de zandrobot is uitgereden.

Er is nog een manier waarop er sprake is van imaginaire mobiliteit. Van tevoren hebben westerse maar ook de Nigeriaanse toeschouwers ongetwijfeld een beeld van hoe nomaden leven én van hoe een ‘globale economie’ in elkaar steekt. Het project laat zien hoe

dit vandaag de dag daadwerkelijk gebeurt. De discrepantie tussen de verbeelde voorstellingen en de getoonde actuele werkelijkheid (die ook weer dynamisch is) nodigt de toeschouwers uit om een imaginaire beweging te maken van hun eigen vooronderstellingen naar de getoonde werkelijkheid. Wanneer zij hun eigen beelden kunnen bijstellen door middel van het project hebben ze zelf een imaginaire reis gemaakt. De toeschouwers worden zelf 'nomaden' wanneer zij begrijpen dat hun veronderstellingen maar evenzogoed de in het project getoonde wereld niet *is* maar voortdurend *wordt*.

Nomadisme

Nomadisme is een ander centraal thema van NomadicMILK. In "On the Move" (2006), stelt Tim Cresswell dat mobiliteit een metafoor is geworden om hedendaagse maatschappijen en culturen te begrijpen. Volgens Cresswell zijn er twee tegengestelde visies op mobiliteit en nomadisme die hij "sedentaire metafysica" en "nomadische metafysica" noemt (ibid: 26). De "sedentaire metafysica" is een wereldbeeld waarin een vast bestaan impliciet de norm is. Dit wereldbeeld beschouwt een sedentair bestaan als geworteld, stabiel, veilig, ordelijk en rationeel. Mobiliteit, en in het bijzonder nomadische mensen zoals zigeuners en vagebonden, symboliseren daarentegen chaos, verstoring, angst en een bedreiging voor de orde binnen een samenleving. De "nomadische metafysica" is een wereldbeeld dat juist vele positieve eigenschappen verbindt aan mobiliteit. Mobiliteit is progressief, spannend, hedendaags en anti-establishment. Geworteld zijn, stabiliteit en beperkingen van bewegingsruimte daarentegen zijn reactionair, saai en van toen. Cresswell's werk is van belang omdat het laat zien hoe de begrippen mobiliteit en nomadisme doordrongen zijn met symbolische connotaties en waarden.

Een van de gevaren waar NomadicMILK mee te maken heeft is dat het project begrepen kan worden vanuit één van deze metafysicae. Vanuit het sedentaire perspectief kunnen mensen het project wellicht zien als een poging om een ter ziele gaande leefwijze vat te leggen, of als een spannende zoektocht naar "de laatste nomaden in Afrika". Vanuit het nomadische perspectief zou iemand het project kunnen zien als een viering van (neo-)nomadische leefstijlen, die een metafoor zijn voor (post)moderne identiteiten en ontwikkelingen. Al helemaal door het gebruik van nieuwe media. We zien het publiek al denken: nomaden, mobiliteit en technologie, da's echt helemaal nu...

NomadicMILK balanceert dus tussen deze twee polen. Het project hoopt een beeld neer te zetten van daadwerkelijke hedendaagse nomadische leefwijzen, en de flexibiliteit en het aanpassingsvermogen van nomadisme. Het platteland is vaak

omgeven van bijbetekenissen zoals oeroud, traditioneel, ambachtelijk, onveranderlijk en geworteld. Het platteland wordt tegenover stedelijke cultuur geplaatst, die hectisch, fluïde en mobiel is. NomadicMILK laat zien dat ook het leven op het platteland voortdurend in beweging is. Nieuwe economische strategieën worden uitgevonden en toegepast en veranderende omstandigheden geïntegreerd in zogenaamd 'oeroude leefwijzen' als nomadisme. Het beschouwen van Peak Milk distributie als een vorm van hedendaags nomadisme onderstreept deze veranderlijkheid.

Een van de kritieken op de nomadische denktrant is dat het slechts metaforisch is en vrij weinig betrekking heeft op daadwerkelijke nomadische leefwijzen. Nomadisch denken valt daarom gemakkelijk ten prooi aan een romantische beeld van de nomade, terwijl het paradoxaal genoeg met zich meebrengt dat 'echte nomaden' in een vaststaande rol gefixeerd worden. Wij kwamen het interessante fenomeen tegen tijdens onze eerste veldwerkreis dat boeren die pas geoogst hadden (maïs, sorghum of gierst) graag de koeien van Fulani op hun veld lieten om de afgesneden stengels tot aan de grond te laten afkauwen. Dit scheelt de boeren een hoop werk in het klaarmaken van hun velden voor de volgende zaaiing. Bovendien is koeienmest een uitstekende bevruchting van de aarde. Voor de Fulani is dit een makkelijke manier om hun koeien in de omgeving van hun (semi-) permanente verblijf te laten grazen zonder al te ver te hoeven lopen. Deze samenwerking tussen sedentaire boeren en (semi-) nomadische Fulani laat zien dat de tegenstelling tussen sedentair en nomadisch althans in dit geval slechts theoretisch is. In Nigeria ontdekten wij dat ze ook naast elkaar kunnen bestaan in relatieve harmonie. Wellicht dat enige daadwerkelijke kennis van hedendaagse nomadische leefwijzen ook het nomadische denken verder in beweging kan zetten?

Een grappige associatie die wij zelf hadden tijdens onze veldwerkreis naar Nigeria was de parallel tussen het project en een soort temmen van het Wilde Westen. Als eerste is er de connotatie van Nigeria als een wild gebied. Nigeria heeft een slecht reputatie als een wetteloos, corrupt en gevaarlijk land, een plek waar weinig mensen voor de lol naartoe gaan, behalve om kansen te grijpen, zoals het uitvoeren van een prachtig art-science project! De tweede associatie is het gebruik van nieuwe technologieën om dit onbekende terrein in kaart te domesticeren. GPS en mobiele technologieën worden ingezet om een vrijwel onbekende leefwijze in kaart te brengen, ergens ver weg van de "beschaving". Een derde associatie die wij voelden was die van participanten als evenknie van bekende iconen van het Wilde Westen.

Fulani herders lijken op de coole cowboys uit westerns, terwijl Peak Milk truckers de archetypische road warriors zijn uit de road movie en trucker films. Wij realiseerden ons hoe onze eigen visie of hun leefwijze gekleurd werd door het prisma van gemedieerde kennis van elders en een andere tijd.

Op het gevaar af in de val te trappen van een viering van de nomadische metafysica, nog een opmerking over nomadisch denken. Onze wereld is ontegenzeggelijk mobieler geworden, of lijkt dat althans te zijn geworden. Zo ook onze manier van de wereld kennen: “nomadisch denken” is breid om over de grenzen van academische disciplines heen te stappen (Cresswell 2001: 45). In die zin is NomadicMILK als art-science samenwerking zelf een hedendaagse verschijnsel van grensoverschrijdend werken. Kunst, wetenschap en filosofie ontmoeten elkaar en bewegen zich gezamenlijk voort.

Technologie en mediatie

Hoe kunnen nieuwe media ervaringen van plaats en mobiliteit zichtbaar maken voor een publiek? Het project NomadicMILK maakt uitgebreid gebruik van technologieën. GPS (global positioning system) apparaten worden gebruikt om de routes van participanten vast te leggen. Mogelijkerwijs zullen mobiele telefoons met een kwalitatief hoogwaardige camera worden gebruikt door participanten om hun eigen audio-visuele opnamen te maken en hun eigen mobiliteitspatronen te organiseren. Een automatiseerde robot 'print' de routes uit in het landschap en toont deze aan de deelnemers en aan het publiek. Film wordt gebruikt om verhalen van participanten vast te leggen, alsmede om de totstandkoming van het project zelf vast te leggen. Projecties laten het filmmateriaal zien aan toeschouwers. Het internet (web) wordt eveneens gebruikt om de resultaten te laten zien en als manier van samenwerken tussen alle mensen die betrokken zijn in het project.

Het is verhelderend om de rol van al deze media in het project te beschouwen als een serie van bemiddelingen, of mediaties.

De GPS apparaten, de mobiele telefoon en de robot mediëren tussen de impliciete kennis van het landschap en ervaringen van mobiliteit van de deelnemers, en het openbaar maken van deze kennis. Zowel de Fulani herders als de Peak truckers verzamelen GPS sporen en mogelijkerwijs ook hun eigen persoonlijke impressies van deze routes in foto's, geluid en video, terwijl ze zich bewegen in het landschap. Zij krijgen deze vervolgens weer te zien met de vraag of zij kunnen vertellen wat er gebeurt. Technologieën zijn op deze manier

narratieve media. Ze kunnen blootleggen wat voorheen niet zichtbaar was en deelnemers uitnodigen om hun impliciete kennis expliciet te maken.

GPS en mobiele technologieën mediëren tussen verschillende niveaus van bewustzijn van de deelnemers over hun mobiliteit en hun ervaringen van plaats. Het gebruik van technologieën zal waarschijnlijk onder de participanten een toenemend bewustzijn creëren ten aanzien van hun eigen mobiliteit. Deze momenten zijn enorm interessant. Door middel van film zullen deze momenten van 'verhoogde reflectiviteit' vastgelegd worden.

De presentatie met behulp van de robot, de GPS sporen en audio-visuele productie medieert tussen lokale ('native') kennis en (westers) publiek. Hoe kunnen we de kennis van de deelnemers het beste overbrengen aan een heel ander publiek op een heel andere plaats? Nieuwe technologieën met hun vaak 'levensechte' taal en gevoel en de tastbaarheid van met name het robotspoor, zijn bij uitstek geschikt om deze vertaalslag en verplaatsing van ervaringen en verhalen van lokale deelnemers aan een publiek te presenteren.

De vorm van de presentatie bemiddelt tussen de impliciete en vaak hardnekkige opvattingen van een algemeen publiek over mobiliteit en nomadisme, alsmede over het land Nigeria, en de bereidheid van het publiek om zelf als toeschouwer te 'bewegen', een hernieuwd begrip te verkrijgen over de hedendaagse (economische) realiteit. In zekere zin nodigt het project het publiek uit om zelf als nomade op stap te gaan: zowel fysiek door het deels afleggen van dezelfde route in de installatie, alsook imaginair in de zin van een overkomen van diepgewortelde 'sedentaire' opvattingen over anderen en over hoe de wereld in elkaar zit. Het project hoopt zo het publiek in nieuwe richtingen te bewegen.

Daarnaast is het projectteam zich er terdege van bewust dat het gebruik van moderne technologieën in een project dat plaatsvindt in Nigeria en een manier van leven verbeeldt die, althans wat de Fulani betreft, veelal gezien wordt als van een andere tijd, door dit contrast de perceptie en impact van het project verhoogt. Het is niet uit te sluiten dat er mensen zijn die hun wenkbrauwen zullen optrekken en twijfels hebben bij het introduceren van nieuwe media in de context van Afrikaans nomadisme. Een dergelijke visie echter ontkent impliciet dat de deelnemers het vermogen hebben om nieuwe technologieën op hun eigen manier te gebruiken en dat zelfs vaak doen zodra ze de kans krijgen. Wij willen de inventiviteit laten zien waarmee nomadische Nigerianen innovaties inpassen in- en aanpassen aan hun eigen leven. In plaats van meelopen in de vastgeroeste denktrant over Afrikanen als slachtoffers - in dit geval als machteloze onderworpenen aan

technologische invloeden die van buitenaf geïntroduceerd worden en bestaande eeuwenoude levenswijzen vernietigen - willen wij juist laten zien hoe creatief en flexibel zij zijn.

Tenslotte, het gebruik van nieuwe media bemiddelt tussen wat wij als makers van het project willen laten zien en de verwachtingen van het publiek. Nieuwe media vormen geen gimmick om een schokeffect teweeg te brengen ("kijk die Afrikaanse nomaden eens spelen met hypermoderne technologieën") maar zijn een manier om onze eigen vooronderstellingen te bevragen. Locatieve media in dit project brengen niet alleen een begrip over van andere locaties, ze doen ons tevens onze eigen plaatsgebonden kennis en ervaringen beter begrijpen en eventueel herzien. Als brug tussen verschillende lokaliteiten (hier - daar, zij - wij) en modaliteiten (zo is het! - zit dat zo?) maken wij van locatieve media interlocatieve media.

Literatuur:

Cresswell, T. (2006). On the move : mobility in the modern Western world. New York, Routledge.

Certeau, M. d. (1984). The practice of everyday life. Berkeley, University of California Press.

D'Andrea, A. (2006). "Neo-Nomadism: A Theory of Post-Identitarian Mobility in the Global Age." Mobilities 1(1): 95–119.

Kockelkoren, P. (2005) 'Art as Research?' in: Proceedings AIAS Conference 'Mediated Vision'. <http://www.ias-artdesign.org/mediatedvision>

Low, S. M. and D. Lawrence-Zúñiga (2003). The anthropology of space and place: locating culture. Malden, MA, Blackwell Pub.

Urry, J. (2000). Sociology beyond societies: mobilities for the twenty-first century. London ; New York, Routledge.

Wright, J. K. (1947). "Terra Incognita: The Place of Imagination in Geography." Annals of the Association of American Geographers 37: 1-15. Download: http://www.colorado.edu/geography/giw/wright-jk/1947_ti/1947_ti.html.

